

TREBAMO LI EKO-MUZEOLOGIJU?

IM 34 (1-2) 2003.
TEMA BROJA
TOPIC OF THIS VOLUME

ZBYNĚK Z. STRÁNSKY □ Univerzita Mateja Bela, Fakulta Prírodných Vied (UMB FPV), Banská Bystrica, Katedra ekomuzeológie, Banská Štiavnica, Slovačka Republika / Sveučilište Mateja Bela, Fakultet prírodnih znanosti, Banská Bystrica, Katedra eko-muzeologije, Banská Štiavnica, Slovačka Republika

Muzeologija je jedan oblik straha od nepoznatog, muzejska znanost pripada fenomenologiji kulturnih strategija postupanja s tuđim. To objašnjava duboko proturječe riječi muzealni... Peter Sloterdijk

REAGIRAJU LI MUZEJI NA EKOLOŠKU I KULTURNU KRIZU SUVREMENOG ČOVJEKA?

Do određene mjere da. Podsjetimo ukratko da je već godine 1959. ICOM u Stockholmu donio rezoluciju koja se odnosi na ulogu prirodnoznanstvenih muzeja za očuvanje prirode (*Role of Natural History Museums in the Protection of Nature*) i godine 1971. u Grenoblu se izravno bavio tematikom muzeja i okoliša (*Museum and the Environment*). S. Dillon Ripley uputio je godine 1966. u okviru konzervatorske problematike Udruge nacionalnih parkova (*National Parks Association*) ekološki program Smithsonianovu institutu (*Smithsonian Institution*) u Washingtonu, gdje je odredio istraživačku i odgojnu ulogu muzeja u ekologiji. Godine 1983. Međunarodni odbor za muzeologiju (*International Committee of Museology - ICOM/ICOM*) u Londonu priredio je simpozij na temu *Muzej - teritorij - društvo (Museum - Territory - Society)*. Polovicom osamdesetih godina održala se u New Delhiju konferencija koja se bavila temom *Muzeji i promjene u prirodnoj i društvenoj sredini (Museums and Changes in Natural and Human Environment)*. Neki su prirodnoznanstveni muzeji priređivali nove izložbe s namjerama ekološkog pristupa. Mislim, na primjer, na postav Krkonoškog nacionalnog parka u Vrchlabi, ali prvenstveno na izložbu *Vrata evolucije (L'arche de l'évolution)* u Nacionalnom prirodnoznanstvenom muzeju u Parizu. Važan prilog na tu temu bilo je obilježavanje godišnjice utemeljenja Njemačkog saveza muzeja (*Deutsches Museumsbund*) godine 1996. u Erfurtu, posvećeno pitanju kulture prirode i prirodnosti kulture. I u sve brže rastućoj muzejskoj, odnosno muzeološkoj literaturi postoji niz naslova i djelomičnih radova koji se bave tom problematikom.

Iz navedenog bismo mogli zaključiti kako muzeji nisu prema toj krizi ravnodušni. Mnogi su također svjesni da je angažiranost u tom smjeru usko povezana s položajem i ulogom muzeja. Unatoč tom pozitivnom izrazu, konflikt sadašnje muzejske prakse s globalnom krizom

današnjeg čovječanstva ne ide joj u korist. Sama ta praksa pa i suvremeno znanstveno razmišljanje koje vlada u muzejima i galerijama ostaju na tradicionalnim stajalištima. Pa ako se djelatnici muzeja povedu za nekim modnim trendom kao što je na primjer upravljanje, pedagogija ili videotehnika, nažalost, ostaju većinom samo na površini i ne reagiraju na bitne momente.

Na temelju studija problematike o krizi suvremenog društva i njene konfrontacije s muzejsko-teoretskim i praktičnim pristupom, počeo sam shvaćati egzistencijalnu problematiku današnje muzejske kulture, ali ujedno i to da njeno rješenje - bar prema mojoj procjeni - ima temeljno značenje u angažiranosti tih osobitih kulturnih elemenata u egzistencijalnoj borbi čovječanstva. Istodobno pogled na povijest tog muzejskog fenomena poučio me da je njegovo poslanje - iako se to može činiti nevjerovatno - bilo uvijek povezano s atmosferom svog vremena. Ono dokazano, naime, proizlazi iz osobitog shvaćanja stvarnosti od strane čovjeka, a koje uvjetuje njegovo postojanje kao kulturnog bića.

KAKAV STAV MOŽEMO ZAUZETI PREMA TOJ PROBLEMATICI?

1. Unatoč tome da jača svijest spajanja prirode i kulture na razini odnosa prirodnoznanstvenih i povijesnih muzeja (Baumunk 1996.), prevladava uska stručna orijentacija u humanističkim znanostima usmjerena prvenstveno povijesno u intencijama razmišljanja 19. stoljeća, inspiriranog Hegelom (Sloterdijk-Beat Wyss 1988.). Posljedica toga je nedostatak ne samo svijesti jedinstvene prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, već i globalni pristup sadašnjosti. Predmetom muzealizacije ipak ne može biti samo taj prirodni ili društveni fenomen, već se muzealizacija odnosi na cijelu stvarnost, jer se radi o ukupnoj preobrazbi "nepoznatog" u kulturnu stvarnost (Zacharias 1990.). Tiče se, riječima Karla R. Poppera (1968 a, b), jednako Svijeta 1 i Svijeta 2, ali se posredovanjem njih oba obogaćuje i Svijet 3. To je pristup koji se u intencijama renesansnih razmišljanja ostvarivao posredstvom "Wunder-Kunst-und Raritätenkammern". Ne želim time naznačiti kako bismo se trebali vraćati pramuzejskome modelu. To je samo dokaz toga da je taj pristup u povijesti muzejske

"Na temelju studija problematike o krizi suvremenog društva i njene konfrontacije s muzejsko-teoretskim i praktičnim pristupom, počeo sam shvaćati egzistencijalnu problematiku današnje muzejske kulture, ali ujedno i to da njeno rješenje - bar prema mojoj procjeni - ima temeljno značenje u angažiranosti tih osobitih kulturnih elemenata u egzistencijalnoj borbi čovječanstva."

kulture postojao i imao značajnu ulogu. Nećemo se vraćati, iako smatram da bi povratak čovječanstva na renesansno razmišljanje bio vrlo koristan. Samo se radi o tome da shvatimo kako je u kontekstu suvremene ekološke i kulturne krize neophodno prekoračiti granice stručnih eksplikacija i njihov parcijalni prinos integrirati *sub speciae* novoj eko-paradigmi.

2. Moramo prevladati tradicionalnu kartezijansko-newtonovsku paradigmu i postaviti naše razmišljanje u novu dimenziju (Král 1994., Fajkus 1997.). Znanstvene struke zastupljene u muzejima, ili prirodnoznanstvene ili humanističke - još se stalno kreću na razini neopozitivizma i mnogo puta tvrdoglavo ostaju na osnovi spoznaje, koju pobija suvremena znanost i filozofija. Možda će u ovom trenutku mnogi znanstvenici i stručni djelatnici, u muzejima ili galerijama, imati dojam kako želimo njihove struke dokinuti ili kako želimo uvesti nekakvu "pseudoznanost". Istina je ipak suprotna - upravo u svezi s postmodernom kritikom znanosti i eko-problematikom - promijenit će se naš spoznajni pristup prema stvarnosti tako da ćemo biti sposobni objasniti tu problematiku, a o čemu ovisi samo postojanje čovječanstva, ako ne i Zemlje (Geje). To da pri tome padaju tradicionalne zabrane, granice našeg mišljenja, to je prirodno i nužno, jednako kao kad uđemo u nepoznato i zato moramo oblikovati i novu metodologiju našeg filozofskog i znanstveno-spoznajnog procesa. Potrebno je krenuti novim putem. Egzistencijalno pitanje muzejske kulture jest postati svjestan te današnje situacije i reagirati na nju, kako bi kultura ne samo obranila svoju egzistenciju nego postala i doprinos evoluciji.

3. Znanstvene discipline u muzejima i galerijama čine doprinos s gledišta specifičnih spoznajnih intencija. Ipak nemaju u vidnom polju muzejski fenomen, točnije rečeno - u njihovoj spoznajnoj domeni nije muzealizacija stvarnosti. Predstavnici tih struka su mnogo puta u prošlosti, no i u sadašnjosti, argumentirali kako je odlučujuća baš njihova uloga. Imali su dovoljno vremena da bi ukazali kako mogu i kako će riješiti muzejsku problematiku. Stvarnost je ipak takva da, kad djelatnici u praksi naiđu - što je prirodno - na muzejsku problematiku, ne nađu ključ rješenja u tradicionalnim muzejskim disciplinama i zato se grčevito hvataju bilo kakve "slamke" - naročito one koja se u drugom području potvrdila i za koju misle da im pomaže ili ih direktno spašava. To djelovanje slično "slijepca koji traži put prema izlazu iz tamne šume". Ne uzima se u obzir da se tu radi o osobitom fenomenu, čije poznavanje i objašnjavanje zahtijeva jednako osobiti spoznajni i dostojni pristup. Time ipak nitko ne likvidira, niti ne isključuje spoznajni doprinos angažiranih struka. Obratno: baš muzejski doprinos zahtijeva u stvarnosti angažiranje novih, u muzejima netradicionalnih struka.

4. Netko može vidjeti rješenje u koncepciji eko-muzeja. Ako se upoznamo s postankom i razvojem tog tipa muzeja, ne možemo previdjeti da nije nastao u intenci-

jama ekološkog ili odgoja za očuvanje okoliša, nego iz nastojanja jačanja svijesti kulturnog identiteta zajednica. Sigurno je pozitivno da u sebi spaja, kako prirodu, tako okolicu, povijest i spomenike, i trudi se uključiti građane u usvajanje prirodne i kulturne stvarnosti. Prekoračuje, također, prostor muzeja i sadrži cijelu okolicu, kako naglašava Hugues de Varine (1991.). Taj tip muzeja ipak ne rješava ekološku problematiku, iako bi primjena njegove koncepcije na naše zavičajne muzeje mogla biti vrlo korisna, kao što sam upozoravao već prije nekoliko godina.

5. Ne previđamo niti ne podcjenjujemo težnju mnogih muzeja i galerija u doprinosu ekološkom, odnosno okolišnom odgoju, realizacijom aktualnih izložaba i raznih popratnih događaja. Audio-vizualna sredstva i izložbena tehnika omogućavaju ne samo vizualizaciju izabrane teme, nego i visoki učinak emocionalnog djelovanja. Možemo reći da suvremeno izlaganje danas ima u tom smjeru neograničena sredstva. Možemo izlagati i to što autentično nemamo, odnosno što uopće nije postojalo i ne postoji, kao na primjer, čarobnice u Muzeju u San Franciscu, ili virtualni samostan, također u SAD-u, iako su njegove izvorne relikvije u Švicarskoj.

Informacijska eksplozija posredstvom televizijskih i računalnih mreža odnosi se na cijeli svijet, stalno istiskuje veći dio čovječanstva iz realnosti u hiperrealnost, kako je to već istaknuo Umberto Eco (1987.) i detaljnije analizirao Jean Baudrillard (1978.). Posljedica toga je da je društvo u sve većoj mjeri izloženo "kulturnom AIDS-u".

Budući da smo tehnički sposobni pokazati bilo što, trebamo li još uopće nekakve zbirke?

6. Godine 1995. okupila se u Manchesteru međunarodna konferencija pod nazivom *Vrednovanje prirodoslovnih zbirki (The Valuation of Natural Science Collection)* koja je rezultirala zajedničkim sporazumom. Na njoj je istaknuto da te kolekcije čuvaju, prije svega, muzeji i značajne su, na primjer, za medicinu, biotehnologiju, određivanje vrsta, upravljanje okolišem i, također, za kulturu, rekreaciju i odgoj. To je, nažalost, opet svjedočanstvo ostanka na uskom stručnom pristupu u tvorbi prirodoslovnih zbirki, koji ne prelazi tradicionalnu sistematiku udomaćenu u muzejima. Ta sistematika ima neosporni značaj, i to ne samo općenito nego i u okviru muzejske kulture. Kad sam realizirao izložbu o promjenama južnočeške prirode u muzejima u Českým Budějovicama, uvjerio sam se, a i kasnije u drugim muzejima, da sistematske zbirke ne tvore posebnu dokumentacijsku i prezentacijsku osnovu za eko-problematiku. Zato se u toj situaciji ne čudimo da se muzeji, u želji da se angažiraju u toj problematici, priklanjaju raznim zamjenama, počevši od napuhanih kinetičkih dinosaurusu i, recimo, završavajući s virtualnim kazalištem vodenog svijeta.

7. Muzejima, i s njima i cijeloj sferi prirodnog i kulturnog naslijeđa, nedostaje orijentacija tvorbe zbirki u smislu

"Netko može vidjeti rješenje u koncepciji eko-muzeja. Ako se upoznamo s postankom i razvojem tog tipa muzeja, ne možemo previdjeti da nije nastao u intencijama ekološkog ili odgoja za očuvanje okoliša, nego iz nastojanja jačanja svijesti kulturnog identiteta zajednica. Sigurno je pozitivno da u sebi spaja, kako prirodu, tako okolicu, povijest i spomenike, i trudi se uključiti građane u usvajanje prirodne i kulturne stvarnosti."

eko-paradigme. S tim je u svezi, naravno, pitanje prirode dokumentacijskog predmeta zbirke. Ako ga ne identificiramo i ne dokažemo njegovu specifičnost, i ne obrazložimo njegovu nezamjenjivost, prije ili kasnije raspline se djelovanje muzejske zbirke i zamjenjuju je razni nositelji informacija, kao što su danas CD-ROM-ovi, videokasete ili Internet.

Jesmo li sposobni obrazložiti kako moramo predmete očuvati, što - kako je dokazalo nedavno istraživanje - stoji čovječanstvo nemalih sredstava? (12 USD/1 predmet zbirke/godina).

Neki autori ističu autentičnost tih predmete, drugi ukazuju na pojavu takozvane aure, što aktualiziraju današnje ezoterične struje. Ipak je dovoljno, ukoliko ćemo posvetiti pažnju suvremenoj nuklearnoj fizici, renesansi filozofske ontologije, studiju sustava pamćenja i alternativnim pravcima u psihologiji i pedagogiji. Prvenstveno ipak moramo objasniti što mora biti predmetom naše pozornosti, stvarnost kao takva ili samo mnijenje o toj stvarnosti? U nizu slučajeva u muzejima se susrećemo samo s vizualizacijom mnijenja. Između mnijenja i stvarnosti stoji važno pitanje, istina ili neistina? Ono je vrlo usko povezano s muzejskim predmetima, ukoliko ih ne shvatimo samo kao ilustraciju mnijenja, kao što susrećemo u većini, naročito povijesno orijentiranih muzeja.

Ako se trebamo približavati identifikaciji posebnosti muzejskog predmeta i općenito shvaćanju značaja predmetno-memorijskog svjedočanstva stvarnosti, u tome nam neće pomoći tradicionalne muzejske znanstvene struke. Moramo se oslanjati na nove spoznaje i metode koje se odnose na odlučujuće kategorije stvarnosti, to je osnova s koje moramo krenuti ako želimo vlastitim znanstveno-spoznajnim procesom i procesom vrednovanja muzeologije doći do shvaćanja biti muzejskog predmeta.

Na toj identifikaciji se ne temelji samo smisao nego i pravo na egzistenciju muzeja i srodnih institucija i organizacija.

Upravo ekološka kriza suvremenog čovječanstva iziskuje pristupanje egzistencijalnoj problematici muzeja, galerija, ali i očuvanju prirode i brizi za spomenike posredstvom te osobite muzejske intencije, u suradnji s novim filozofskim i znanstvenim trendovima, želimo li da ta sfera bude organička i da na svoj način pridonese suvremenosti stvarnosti.

Muzeji imaju preduvjete da djeluju na vrijednosnoj i moralnoj razini, to jest tako da zahvaćaju, kako svijest, podsvijest, tako i transpersonalnu nesvjesnost - po terminologiji C. G. Junga (1994.). Sredstva za to su upravo muzejski predmeti. To je u skladu s programiranom takozvanom visokom ekologijom, kako ju je odredio norveški filozof Arne Naess (1989.), ili "ekološkom filozofijom", tzv. "ekologizmom" Erazima Koháka (1998.).

Ukoliko muzeologija treba odigrati tu stvarno nezamjenjivu ulogu, ne može se kretati u razmjerima tradicionalnih granica znanosti, kako sam obrazložio u

općem kontekstu, nego mora reagirati na nove trendove koji izvire iz suvremene krize čovječanstva, tj. prvenstveno iz eko i iz kulturne problematike. Ta aktualna orijentacija muzeološkog razmišljanja ipak ne znači da želimo dokinuti ono što je ta struka postigla, posebno u proteklom desetljećima. Obratno: radi se o jačanju njezine uloge u odnosu na situaciju u kojoj se nalazimo. Nije to samo određena stvar mode, iako mnogima tako izgleda, naročito suvremeni eko-pokreti. To je stvar poslanja muzeologije i istovremeno stvar egzistencije i daljnje evolucije muzejske kulture.

Upravo je zato danas nužno orijentirati muzeološko razmišljanje u smjeru ekologije i znanosti o okolišu. To ima presudan značaj, ne samo za transformaciju tvorbi zbirki nego i za prezentaciju djelatnosti muzeja i srodnih institucija, te pri jačanju i učvršćivanju njihova položaja i uloge u društvu. Iz zahtjeva tog aktualnog usmjerenja muzeologije rodila se koncepcija tzv. ekomuzeologije. Nije to nekakva "nova muzeologija", iako postoji takav pokret, nego suvremena muzeologija koja je usmjerena ponajprije na ekološku i kulturnu krizu. Iako se u bitnoj mjeri oslanja na ekološke i spoznaje o okolišu, ne radi se o "primijenjenoj ekologiji ili znanosti o okolišu", već samo o muzeologiji oblikovanoj u intencijama eko-paradigme koja danas stalno prodire sve dublje, ne samo u filozofiju, znanost i kulturu već i u cijelu strukturu društva.

To da se ova eko-orijentacija muzeologije uključuje u program nove katedre eko-muzeologije, na Fakultetu prirodnih znanosti Sveučilišta Mateja Bela u Bansknoj Bystrici, izraz je shvaćanja vodećih djelatnika tog sveučilišta i prirodnoznanstvenog fakulteta, aktualnosti i potrebe usvajanja tako orijentiranog muzeološkog razmišljanja za buduće generacije.

LITERATURA

- 1 Barrow, Johan D. 1991: *Theorie of Everything. The Quest for Ultimate Explanation*. Oxford.
- 2 Baudrillard, Jean 1978: *Agonie des Realen*. Berlin.
- 3 Baumunk, Bode-Michael 1996: *Naturkundemuseen und Geschichtsmuseen*. In: *Museumskunde*, 1. Dresden.
- 4 Begon, Michael - Harper, John L. - Townsend, Colin R. 1997: *Ekologie, jedinci, populace a společenstva*. Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého.
- 5 *The Cultural Dimension of Development*. Paris, UNESCO, 1995.
- 6 Eco, Umberto, 1987: *Über Gott und die Welt. Essays und Glossen*. München.
- 7 Fajkus, Břetislav 1997: *Současná filosofie a metodologie vědy*. Praha, Filosofie.
- 8 Gore, Al 1992: *Earth in the Balance. Ecology and the Human Spirit*. Boston. *International Accord on the Value of Natural Science Collections*. Manchester, The University Manchester 1995.
- 9 Jeudy, Henri P. 1987: *Die Musealisierung der Welt oder Die Erinnerung des Gegenwärtigen*. In: *Ästhetik und Kommunikation*, 67/68.
- 10 Jung, Carl Gustav 1994. Brno, Atlantis.
- 11 Keller, Jan 1996: *Šok z ekologie aneb Politické systémy v rozpacích*. Praha, Český spisovatel.

"Nije to nekakva "nova muzeologija", iako postoji takav pokret, nego suvremena muzeologija koja je usmjerena ponajprije na ekološku i kulturnu krizu. Iako se u bitnoj mjeri oslanja na ekološke i spoznaje o okolišu, ne radi se o "primijenjenoj ekologiji ili znanosti o okolišu", već samo o muzeologiji oblikovanoj u intencijama eko-paradigme koja danas stalno prodire sve dublje, ne samo u filozofiju, znanost i kulturu već i u cijelu strukturu društva."

- King, A. - Scheider, B. 1991: První globální revoluce. Svět na prahu nového tisíciletí. Bratislava, Bradlo.
- 12 Kocourek, Rostislav 1997: *Msta vynálezů. Ekologie o kulturní krizi společnosti*. Olomouc, Votobia.
- 13 Kohák, Erazim 1998: *Zelená svatozář*. Praha, SLON.
- 14 Kolářský, Rudolf - Suša, Oleg, 998: *Filosofie a současná ekologická krize*. Praha, Filosofia.
- 15 *Konec ontologie*. Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1993.
- 16 Král, Miloslav 1994: *Zmena paradigmatu vědy*. Praha, Filosofia
- 17 Král, Miloslav 1998: Kam směřuje civilizace. Praha, Filosofia.
- 18 Leopold, Aldo 1949: The Land Ethic. In: A Sand County Almanach.
- 19 Lorenz, Konrad 1997: *Odumírání lidskosti*. Praha, Mladá fronta.
- 20 Majzlan, Oto - Drobný, Ivan - Flašík, Fedor - Glváč, Martin 1997: *Ekológia*. Bratislava, Donar, Oikos.
- 21 Naess, Arne 1989: *Ecology, Community and Lifestyle*, Outline of an Ecosophy. Cambridge, Cambridge University Press.
- 22 *Pojem krize v dnešním myšlení*. Praha. Filozofický ústav ČSAV, 1992.
- 23 Popper, K. R. 1968a: *Epistemology without a knowing subject*. In: Logic, methodology and philosophy of sciences. Amsterdam, North-Holland Publishing Company.
- 24 Popper, K. R. 1968b: *On the theory of the objective mind*. In: Akten des XIV. Internationalen Kongresses für Philosophie, vol. I, Wien.
- 25 Ripley, S. Dillon 1966: *A Perspective of the Smithsonian Program in Ecology*. In: Wittlin, A. S.: *Museums: In Search of a Usable Future*. Cambridge (Mass.) - London, The MIT Press, 1970, 183-184.
- 26 Schmidt, Siegfried J. 1991: *Gedächtnis: Probleme und Perspektiven der interdisziplinären Gedächtnisforschung*. Frankfurt am Main.
- 27 Sloterdijk, Peter 1988: *Museum - Schule des Befremdens*. Tradition und Experiment. Wien, Residenz Verlag.
- 28 Stránský, Z. Z. 1985/86: *Museums and Changes in natural and human Environment, Role of Museums in environmental Education*. New Delhi.
- 29 Stránský, Z. Z. 1993: *Museumsgegenstand - eine Welt sui generis. Methaphisics des Museumsgegenstandes*. In: Neues Museum, 3-4, Wien.
- 30 Šmajš, Josef 1996: *Kultura proti přírodě*. České Budějovice, Dobromysl.
- 31 De Varine, Hugues 1991: *Philosophie de l'écomusée*. Paris.
- 32 Zacharias, Wolfgang 1990: *Zielfänomen Musealisierung. Das Verschwinden der Gegenwart und die Konstruktion der Erinnerung*. Essen, Klartext.

Preuzeto iz: Stránský Z. Zbyněk. *Potrebujeme eko-muzeologii?* // Múzeum, 1999., 2:18-20.

Prijevod je preuzet iz diplomske radnje studentica Jasne Božić i Sandre Tretinjak *Ekomuzeologija Zbyněka Z. Stránskog: od analize do prijevoda* (obranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Odsjek za informacijske znanosti, Katedra za muzeologiju 2002. godine.)

Sa slovačkog jezika prevele: Jasna Božić i Sandra Tretinjak